

Miscellanea

Epoca senzației

Pe vremea cînd eram adolescent, sentimentalismul trecuse dela modă. Nu se mai purta părul lung și cîrlionțat așa cum îl arăta o ilustrație răspîdită din „Suferințele tinărului Werther“. Noapțile cu lună, castelele ogîndite în apa lacurilor, melancolia vagă și ipohondrică, toate acestea erau mediocru gustate. Totuși, sentimentul, dacă nu sentimentalismul, nu era complet de-tronat. În dragoste cași în literatură, doza mai mare ori mai mică de senzibilitate care se complică în sentiment, era, încă prețuită, în orice caz nu avea accepția peiorativă, pe care a luat-o mai tîrziu. Unul din criteriile de a judeca o poezie, era să știi dacă conține deajuns sentimente nobile, (d. M. Dragomirescu, distingea, mi se pare, treizeci și patru ori patruzeci și două), afectivitate senzibilă ori profundă.

De atunci însă, lucrurile s'au schimbat mult. Stau de vorbă, adeseori, din interese profesionale, cu adolescenți care au acum optsprezece ani. Imi place să-i întreb asupra concepțiilor lor de viață, asupra acelei metafizici juvenile care le va forma programul existenței. O trăsătură comună apare la toți. Se feresc ca de un teribil ridicol să mărturisească vre-o slăbiciune sentimentală. Toți sînt clinici, senzuali, materialişti, detestă moliciunea afectivă și pe deasupra le place să fie luați drept canalii abile cu care nu e de glumit. Nu mai iubesc acele vapoaroase Gretchen de altădată, ci numai femei pierdute. Nu mai au entuziasm social, ci arivism practic. Nu le displace să-i crezi ușori,

necinstiți, diabolici, extrem de lucizi într'un fel de realism pragmatist. Toți vor să devie ingineri ori financieri și toți rid de poezi și poezie.

Și dacă le urmărești în intimitate minuscula lor biografie, poți surprinde pe toți acești eroi cu inima de piatră, în repetate flagrante delikte de omenească slăbiciune. Iubesc, urăsc, se iluzionează sau se deprimă și ei tot după legi omenești ceva mai generale și mai inexorabile decât efemera lor revoltă. Celace vor, e să-și grăbească vrăstia, să pară mai bătrini cu zece ani de cum sînt, să joace prematur roluri mature, ca să poată fi luați în serios. Și mai tirziu cînd bătrînețea adevărată se va anunța în adevăr vor, întrebuița procedura exact contrară, reducînd anii înapoi spre tinerețe. Încălcarea vrăstelor e doar mirajul care ne face suportabilă viața. „Si j'unesse savait, si vieillesse pouvait", e un adagiu de perpetuă actualitate.

În afară de această psihologie a vrăstei, tineretul actual exprimă însă, ca un fel de avant-gardă morală, un crez al timpului. Nu numai în mentalitatea adolescenței se substitue senzorialismul, încetul cu încetul, sentimentalismului. E o directivă ceva mai generală.

Priviți în pictură. Tabloul „cu subiect" dispăre încetul cu încetul. În locul compoziției cu temă literară, asistăm la subiecte simple, umile, din ce în ce mai *deliteraturizate*. Subiectul, adică tema imaginației nu mai importă. Și în portret, nici măcar elementul sufletesc, moral, înscris în fizionomie. Celace se urmărește e aspectul pur vizual de pete și linii a unei porțiuni de realitate. Un critic spunea că un tablou e bun atunci cînd întors invers, de jos în sus, place încă, adică cînd masa amorfă de pete și culori mai prezintă un agrement pentru ochi. Cezanne a întărit mai mult decât oricine acest mod de a vedea. El vrea să redea senzația optică pură, dezbrăcată de adausul imaginativ ori sentimental care se adaugă în orice percepție. El vrea o vizualitate virgină, neinfluențată de nici un element interior. Celace impresionează direct, senzorial retina și atîta tot: aceasta trebuie să fie pictura. Și trebuie să recunoaștem că directiva lui Cezanne domină eforturile plastice moderne.

În literatură același lucru. Elementul imaginativ a dispărut. A dispărut și cel descriptiv prin tonuri afective. Sentimentalismul e degradat și condamnat. Nici un scriitor serios nu se mai îndulcează azi în marginea sentimentului matern dezolat

sau al celui erotic înșelat. Relațiile cu lumea exterioară, teoria cunoștinței moderne, ia în primă considerație senzația. Din punct de vedere intelectual întâiu. Celace raportează direct, intuitiv ochiul ori urechea pare singurul material serios. Lumini repezi, instantanee asupra realității e tot ce ne trebuie. Dela M. Proust la Paul Morand, J. Giraudoux sau H. Montherlant, directiva e unitară: literatură de senzații, exemplificate de imagini și acelea tot senzoriale.

Din punct de vedere moral în al doilea rînd. Nimic nu e mai rar azi în literatură decît dulcegăria, lamartînismul, miorlă-tuira mocnită ori siropoasă. Se cultivă din contra plăcerea fizică, sportul, afacerile. Sentimentalismul nu e condamnat numai esteticește, dar și moral: e considerat ca o lacună, ca o slă-biciune.

Exemplele nu lipsesc pînă și în literatura noastră. Talen-tele care s'au afirmat după războiu, un Al. A. Philippide, Ionel Teodoreanu, Lucia Mantu, procedă consecvent și lucid tot dela senzație. Dacă influența lui Rousseau, favorizată de structura socială și morală a timpului a făcut posibilă o eră în care „les déchirements du coeur” erau suprema voluptate, în care femelle fine și complexe cîntau plăcerea suferinței și își complicau viața cu sentimente mari, sublime, imposibile, astăzi asistăm desigur la o epocă a senzației. Nu vom aprecia dacă în bună logică senti-mentul e superior senzației. Pe calea aceasta ar trebui să cerem poate cultivarea armonică a tuturor elementelor sufletești: senzații, sentimente, idei.

Din contra, plecînd dela principiul că tot ce trebuie să se întîmple se întîmplă, că nimic nu e gratuit din aparițiile lumii aceștia, că „tot ce e real e rațional” cum zicea Hegel, nu vom încerca să formulăm judecăți de valoare, care să ne spue dacă senzația ori sentimentul prezintă vre-o superioritate unul asupra celuilalt.

E mai interesant să ne întrebăm *de ce* senzația are mare trecere azi.

Inchipuiți-vă un turist care ar vrea să fotografieze un țî-nut din fuga automobilului ori a trenului. Evident că n'ar putea fixa decît instantanee. Individul modern e în continuă febrilitate. Viața contemporană se caracterizează prin *viesă*. Alergăm într'una dela un obiectiv la altul fiindcă factorii care compun peisajul exis-tenței moderne sînt prea *complexi* ca să ne reție prea mult.

Trăim în durată, fiindcă trebuie să satisfacem o cantitate enormă de cerințe. Industrialismul, americanismul, tehnicianismul, diviziunea și diferențierea veșnică, complică, diversifică, variază mereu. Ne trebuiesc adaptări scurte, de o clipă, iluminări subite și efemere în noaptea plină de surprize a călătoriei noastre pe această încărcată planetă. Senzația satisface de minune cunoștința rapidă. Ea ar putea fi definită un sentiment scurt. Din contra, fără nici-o tautologie, sentimentul poate fi considerat ca o senzație lungă. O senzație prelungită se apropie de contemplație și aceasta din urmă e foarte înrudită cu sentimentul, cel puțin din punctul de vedere din care îl considerăm aici.

Nu e numai atât însă. Sentimentul decade fiindcă decade, cum vom arăta cu altă ocazie, însăși noțiunea de „individ”. De la Dostoevski la M. Proust sau A. Gide, caracterul unitar ca expresie a unei personalități bine consolidate, geometric construite se modifică încetul cu încetul. Individualitatea specifică e în criză. Personajul modern, cel puțin acela analizat de literați, ne apare ca o colecție variabilă de stări sufletești adesea destul de vag legate între ele de cele mai multe ori contradictorii ori absurde. Dar celace caracterizează o personalitate e tocmai modul constant de a se determina al sentimentelor. Un om bun, rău, invidios, aprig, melancolic, e tocmai o obișnuință, o afectivitate de a urma veșnic același cale. La un erou cornelian nu e posibilă nici o surpriză. Sentimentul e expresia individualității. Dar când unitatea caracterului dispare? Atunci și constanța afectivității e ruinată. În fața reacțiunilor diverse vom avea atitudini bazate pe sentimente scurte, apropiate din ce în ce mai mult de senzație. Trebuie să mai adăugăm și criza morală a timpului. Hecatomba de sentimente și valori pe care a adus-o războiul a îndepărtat dela fidelitatea în ideal. Omul s'a refugiat în viața imediată pe care i-o raportează senzația, fiindcă se îndoiește de toate.

Iată câteva ipoteze. Numărul lor s'ar putea spori desigur pentru un cercetător sistematic. Noi nu căutăm însă soluții. Ne mulțumim, aici, să punem probleme.—M. R.

Panait Istrati

În primele zile ale lui Ianuar 1921, Romain Rolland primește o scrisoare care-i era adresată și care fusese găsită la un individ rănit de o tentativă de sinucidere. Cîtva timp după